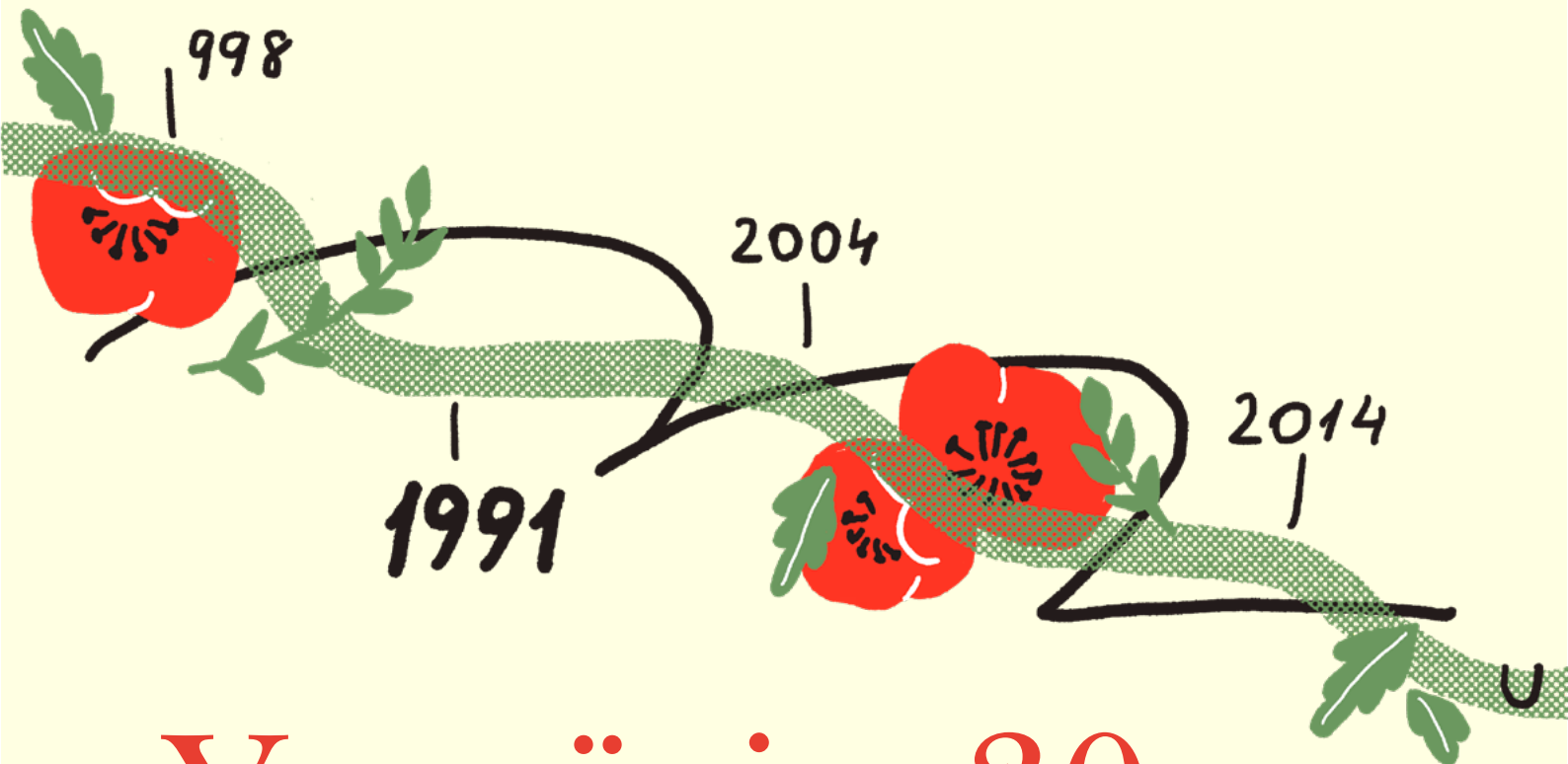

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Україні – 30.

Від Незалежності до
взаємозалежності

Що єднає і що розділяє українців після тридцяти років Незалежності

ПРО ПРОГРАМУ

Арена – це наукова програма, присвячена подоланню проблем дезінформації та агресивної пропаганди, що становлять собою загрозу демократії. «Арена» прагне розвивати плюралістичну та надійну публічну сферу комунікації, придатну для цифрової ери.

З 2021 року програма «Арена» реалізується на базі Інституту SNF Agora при Університеті Джонса Гопкінса. Перші проекти програми «Арена» були розроблені в Інституті глобальних питань (IGA) при Лондонській школі економіки (LSE). Наші проекти об'єднують наукові кола, медіа та громадянське суспільство – фахівців у галузі інформатики, журналістів та інших громадських комунікаторів, вчених у царині суспільних та гуманітарних наук. Мета цих проектів – аналізувати, як працюють кампанії дезінформації, вивчати, який вплив вони мають на різні аудиторії, та віднаходити креативні способи протистояння. На відміну від багатьох проектів, що проводяться в Академії та аналітичних центрах, «Арена» не просто аналізує, як змінюється природа інформаційного простору. Натомість ми створюємо актуальний інформаційний контент, а потім вимірюємо його суспільний вплив, використовуючи методологію, що ґрунтується на строгих академічних критеріях та консолідованій практиці.

АВТОРИ

Дослідницький колектив:

Пітер Померанцев, директор,
«Арена»

Ярослава Барб'єрі, докторантка
Бірмінгемського університету

Оксана Лемішка, асоційована до-
слідниця, Центр сталого миру та
демократичного розвитку (SeeD);
фрілансер-консультант

Денис Кобзін, директор, Хар-
ківський інститут соціальних до-
сліджень

Марія Монтег'ю, проектна менед-
жерка та дослідниця, «Арена»

Наталія Гуменюк, співзасновни-
ця Лабораторії журналістики су-
спільного інтересу

Ангеліна Карякіна, співзасновни-
ця Лабораторії журналістики су-
спільного інтересу

Володимир Єрмоленко, директор
з аналітики в Інтерньюз-Україна;
головний редактор UkraineWorld.
org

Фокус-групи проводив
**Харківський інститут соціаль-
них досліджень**

Дослідження було представлено програмою «Арена» за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Проведення цього дослідження стало можливим завдяки щирій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). Зміст продукції є винятковою відповідальністю програми «Арена» та не обов'язково відображає погляди USAID або уряду США. Забороняється відтворення та використання будь-якої частини цієї продукції у будь-якому форматі, включаючи графічний, електронний, копіювання чи використання в будь-який інший спосіб без відповідного посилання на оригінальне джерело.

Дизайн звіту: Анна Шакун
Ілюстрації: Мирослава Шевченко

Резюме

Україні – 30.

Парадигми та шляхи в
майбутнє

Цього серпня молодій незалежній Україні виповнюється тридцять. Важлива дата, кажуть. Ми ще достатньо молоді, аби досягнути всього, чого прагнемо в житті. Але й достатньо дорослі, щоб проаналізувати наш досвід у минулому та вирішити, як розвиватися далі.

Нагода річниці дає нам можливість поміркувати над шляхом, який Україна пройшла дотепер, – в пошуках «рецептів» успіху для її майбутнього. Що думають українці з різних куточків країни про події останніх тридцяти років? Які цінності, пристрасті, моделі поведінки нас об'єднують? А які роз'єднують? Що змушує нас пишатись нашою країною, до чого ми прагнемо? І, зрештою, що для українців означає Незалежність?

Ці та подібні запитання звучали впродовж останніх шести місяців у понад 20-ти фокус-групах по всій країні, в розмові з людьми різного віку, приналежними до різних соціо-економічних контекстів та

регіонів. «Ми» – це група науковців, соціологів, журналістів, істориків та політологів з України та Великобританії. Обмеження в часи пандемії означало, що фокус-групи треба було перенести в онлайн- режим. Набір учасників із тимчасово окупованих територій (ТОТ) був особливо складним завданням.¹ Але нас здивувало і надихнуло те, що ми почули. Ми помітили чіткі закономірності у поглядах людей. Це допомогло нам виразніше накреслити шляхи, якими Україна може рухатись далі з метою зміцнити свою державність, підтримати нагальні процеси демократії та об'єднати суспільство.

На ТОТ ми провели 4 фокус-групи. Враховуючи чутливість контексту, ми адаптували наші запитання, уникаючи поточної політики і зосереджуючись більше на історії, цінностях та прагненнях.

¹ Команда визнає, що проблеми з набором учасників вплинули на репрезентативність даних, зібраних на ТОТ. Були вжиті всі запобіжні заходи, виходячи з пріоритету безпеки респондентів.

Наші результати мають на меті зацікавити насамперед експертів, які впливають на публічний дискурс в Україні: найперше йдеться про давні та нові медіа; але це дослідження адресоване також всім, хто працює в царині політичних комунікацій та рекламних агенцій, представникам громадянського суспільства та, зрештою, всім тим, у кого є сторінка в соціальних мережах та кого тривожить доля країни.

В цьому документі ми спершу коротко розповімо про головні теми дослідження, а потім представимо детальніший звіт. Ми також спираємось на попередні наші дослідження стосовно стратегій подолання «війни пам'яті» в Україні² та залучення аудиторії, вразливої до конспіративної пропаганди.³

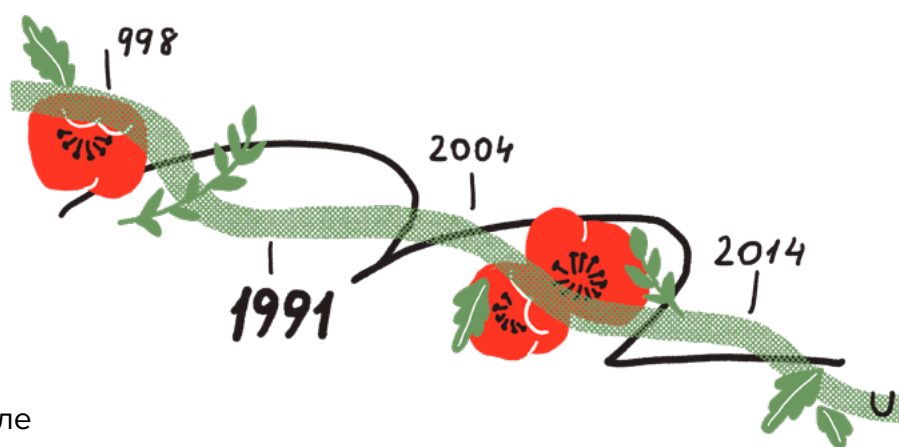
² Див. «Від “воєн пам'яті” до спільного майбутнього: подолання поляризації в Україні». За посиланням: <https://bit.ly/2UFT8hQ>

³ Див. «Чому конспірологічна пропаганда успішна і що з цим робити: Вразливість аудиторії та спротив антизахідній, прокремлівській дезінформації в Україні». За посиланням: <https://bit.ly/3rCb1Jc>

А. Незалежність – це процес, а не подія

Почнемо спочатку: коли Україна стала незалежною?

Здавалось би, таке легке запитання. Але українці відповідали на нього по-різному. Наприклад, дехто згадував 1991 рік. Інші ж часто називали 2014 рік та початок війни з Росією як дату відліку. Ще інші відповідали, що Україна й досі не може називатись незалежною. Однак у даний момент більшість респондентів сходяться на думці, що Незалежність України мала дві основні переваги: по-перше, це свобода пересування після 1991 року та безвіз нещодавно; по-друге, шанс зміщення центру прийняття

рішень з далекої Москви до національної столиці – Києва – або навіть на місцевий рівень.

Тому, святкуючи важливу подію – Тридцятую річницю Незалежності України, запрошуємо **подумати не лише про дату, але й про сам процес, завдяки якому Україна стала історією успіху, якою вона є на сьогодні.**

Б. Українців об'єднують труднощі, стійкість, гідність та толерантність

Існує одне загальноприйняте кліше – Україна дуже поділена – етнічно, лінгвістично, а також стосовно партійної політики чи таких подій, як Помаранчева революція. В нашому дослідженні ми дійшли до висновку, що ця думка є далеко не цілком достовірною. Існують сильні зв'язки, які об'єднують українців, – особливо це їхні погляди та моделі поведінки.

Для початку, українців об'єднують спільно пережиті важкі часи, а також стійкість, яку вони щоразу при цьому демонстрували. Ейфорію від отримання статусу незалежності в 1991-му швидко змінив досвід труднощів, непередбачуваності та страху в часи економічної кризи 1990-х, що частково була викликана кумулятивним ефектом планової радянської економіки. Люди з усієї України з гордістю згадують, як потрібно було виявити винахідливість, щоб адаптуватися до незро-

зумілого і ворожого середовища. Всупереч викликам, більшості таки вдалося переорієнтувати діяльність, здобуваючи терміново нові знання та навички, часом зовсім несподівані. Люди скромно пояснюють, що їм просто треба було піклуватись про власні родини. Насправді ж саме завдяки зусиллям, жертвам та винахідливості кожного українця у ті нестабільні часи Україна вижила, тож сьогодні ми можемо говорити про успіхи України як незалежної держави.

Люди нам часто говорили, що саме пам'ять важких та кризових часів зближує українців. Тому нам треба більше говорити про потенціал української стійкості.

Нам треба дослідити те, як саме українці здобулися на цю витривалість в результаті пережитих труднощів. Це тонка, але важлива зміна акценту: варто позбуватися нарікань щодо того, стільки труднощів довелось українцям пережити, оскільки це може призвести до патерналістичних поглядів. Переосмислення травм минулого повинно формувати почуття гордості, стійкості та спроможності до переборення негативних обставин.

Коли ми торкалися теми політичних подій останніх тридцяти років, – таких як Помаранчева революція 2004 року та Революція гідності 2014 року, які зазвичай сприймаються як роз'єднувальні, – люди часто говорили про них виключно в об'єднуючому ключі, особливо про 2014 рік. Незважаючи на відмінні точки зору щодо політики партій під час обох революцій, ми виявили, що українці по всій країні поділяють ті самі цінності: вони цінують факт врахування їхніх голосів на виборах; вважають неправильною фальсифікацію на виборах 2004 року та неприпустимим – побиття поліцією невинних студентів у 2014 році. Українці постали на захист своєї гідності і свого майбутнього та довели, що є червоні лінії, за які не можна переступати. І було байдуже, в якому районі ти живеш, якою мовою ти говориш, чи хто ти за походженням. Революції – це джерело гордості українців. Українці пишаються тим, що вміють захищати свої права і навіть критикують своїх сусідів за «неефективні спроби скидати уряд».

Тому, досліджуючи такі, на перший погляд, роз'єднувальні теми, потрібно насамперед пам'ятати про ці основні об'єднуючі цінності «знизу».

Так само українців об'єднує війна. Саме через війну люди стали більше цінувати незалежність країни. Навіть дехто з тих, хто міг висловлювати скептичні погляди про революцію 2014 року, казав, що готовий братись за зброю та захищати Україну. Ці люди відчують, що Росія порушила щось фундаментальне, що перетнула червону лінію, що здійснила напад на «нас» і на «наше».

Українців об'єднують не лише спільні погляди та цінності. Що напевно важливіше (і найчастіше це виявляється на підсвідомому рівні), – це певний тип поведінки, глибоко сформований століттями плюралістичної історії України. Ми дійшли до висновку, що, незважаючи на існування різних і часто несумісних поглядів, українці рідко вдаються до реально нетолерантної поведінки. Навпаки, неважливо, наскільки запеклими можуть бути політичні дебати, – попри це, в приватних розмовах українці вміють бути поблажливішими до думки інших, ніж ми часто собі це уявляємо. Під час опитування фокус-груп в Об'єднаному Королівстві «брекзитери» та ті, що голосували проти, можуть навіть вчепитися одне одному в горло. В наших групах ми ніколи не стикалися з подібною поведінкою.

Добрим прикладом української толерантності є те, як респонденти чітко відчувують відмінності в історичній пам'яті різних регіонів та потребу з обережністю проводити політику примирення, критикуючи при цьому деякі інструкції зверху: «[Декомунізація] [...] Цей плюс може в одній частині України, в іншій частині як барану красна тряпка. [...] можливо це треба було робити не так якимось.» **[Захід, м.н.п.]** Коли в квітні 2015 року були прийняті закони про декомунізацію, які включали заборону радянської символіки, назв вулиць та багатьох пам'ятників, пов'язаних з радянським минулим, ці закони виявились політично роз'єднуючими. І все ж таки наші фокус-групи зрештою виявили, що багато людей набагато тонше розуміють необхідність підходити до таких питань зі справжньою чутливістю.

Така толерантність в Україні, на перший погляд, може дивувати, виходячи з роз'єднуючих наративів політичного дискурсу. Та якщо подивитись на українську історію, на щоденну культуру таких космополітичних міст, як Львів, Харків, Чернівці та Одеса, здивувань стає менше. Навіть маленьке містечко Мукачеве зберігає історичну пам'ять багатьох груп. Толерантність до іншого – це ніби смак на губах страви, в якій варилося змішаними багато інгредієнтів.

То, можливо, варто перенести акцент з нескінченних дебатів-пошуків «ідей», що об'єднують українців, на менш абстракт-

ні речі, – такі, наприклад, як згуртовуючі моделі поведінки. Як саме телевізійні шоу, дебати в міських радах, рекламні кампанії та реформи можуть краще підсвітити такі моделі поведінки?

Тим не менше, важливо зізнатись, що такі існують дві групи, до яких українці ставляться напружено. Це «політики» та «люди з тимчасово окупованих територій» (ТОТ). **Політиків звинувачують у всьому.** Всіх. І не важливо, чим вони займалися у минулому, – тепер вони політики, тож за своєю природою, в такому уявленні, просто не можуть діяти на користь людям. Немає майже жодного визнання навіть тих політиків, що зробили можливими чимало позитивних змін, про які люди справді згадують, – кращі послуги, дороги, безвізовий режим, високі «бонуси» децентралізації. Для багатьох українців, це все випадки «то ся зробить» (воно робиться саме по собі). Певні типи критики – справді індикатори здорового скептицизму. Але критика повинна ґрунтуватись на доказах, а не на сліпих упередженнях. **Тут медіа теж можуть зробити більше, розповідаючи про «містки», що поєднують громадян та політиків заради реалізації справ, що становлять спільний суспільний інтерес.**

Стосовно людей з ТОТ, спостерігаємо, що відчуття браку єдності відчутно зростає і з одного і з другого боку, але цьому можна зарадити. Респонденти з непідконтрольних територій почуваються забутими та маргіналізованими. Не допомагає й те, що

решта українців вважають їх «жертвами пропаганди». З опитування фокус-груп бачимо, наскільки вони здатні насправді зрозуміти та проаналізувати спрямовану на них пропаганду. Практично більшість мешканців ТОТ, з якими ми говорили, просто хочуть «повернутись до нормальності», ностальгують за життям до 2014 року. Для них сьогоднішня війна – то найбільш травматична подія в їхньому житті. **Відтак, з метою, аби всі українці відчували зв'язок між собою, потрібно розповідати більше чесних історій про життя на ТОТ, про обставини, які змушують людей залишитися, та про важкі рішення, які люди вимушені приймати в цих умовах.**

Навіть спортивна підтримка на ТОТ може дати нам побіжне уявлення (хоч лише побіжне!) про те, як люди з невідконтрольованих територій ідентифікують себе з ширшими (національними) громадами. Говорячи про «нас», не було послідовності:

Здебільшого асоціації були з Україною:
«До сих пор болею за Україну.»
[Луганськ]

Іноді з Росією:
«Россия и Украина - это все наши.» [Донецьк 1]

В інших випадках – з самим містом Донецьком:
«Шахтер – Ні донбаські, ні київські, вони були нашими.»
[ОПЧЛЗ]

Більшість людей, з якими ми говорили, – здебільшого студенти та представники менш освічених верств – почувалися покинутими та обуреними тим фактом, що права людини порушуються з боку сепаратистської влади. Через обумовленість вибору респондентів такі думки не обов'язково є притаманними всьому регіону, проте вони все ж наявні, – і про це теж потрібно говорити. Українські медіа та інші ресурси можуть демонструвати, наскільки все ж таки є можливою реінтеграція та бажана «нормальність». Молодшим мешканцям ТОТ Україна може запропонувати нормальність через європейське майбутнє, включно з можливостями у сфері освіти, професійного формування та подорожей.

В. «Коли ви відчуваєте гордість від того, що ви – українець?»

Це ще одна тема, яка не лише зібрала однакові відповіді, але ще й дуже нас здивувала: люди почувають гордість, коли Україна отримує міжнародне визнання.

Люди пишаються, коли за кордоном їх визнають українцями (а не росіянами). Вони з гордістю розповідають, що їхні діти, які вчилися і працюють за кордоном, змогли досягти успіху в інших країнах. Багато хто згадує виграні міжнародні спортивні змагання – такі, як Олімпійські Ігри, – коли серце стискалось у грудях від гордості у момент підняття українського прапора.

Майже всі респонденти говорять про **УЄФА Євро-2012** як найбільш об'єднуючу подію в країні. Захід також отримав високу оцінку за стимулювання розвитку інфраструктури і економічного зростання, а особливо – за покращення світового іміджу України. Один респондент з TOT

навіть сказав, що проведення Євро-2012 в країні «означало також і її політичний успіх».

Тому коли ми говоримо про Україну, **потрібно пам'ятати про це наполегливе бажання міжнародного визнання**. Це означає, що варто зображувати Україну не лише як жертву, що просить допомоги, але й з'ясовувати та поширювати інформацію про те, як і де Україна та українці роблять свій внесок у світову спільноту. Зрештою, задля захисту демократичних цінностей та людських прав Україна протистоїть сильному ворогові, який поступово стає країною-парією на міжнародному рівні. Незважаючи на війну, Україна успішно проводить вільні та чесні вибори. Цим варто пишатися.

Г. ● Від Незалежності до взаємозалежності

Ми справді знайшли багато думок, бажань, моделей поведінки, що об'єднують українців. Але ми також помітили брак інших, надзвичайно важливих параметрів. Сильні нації будуються на почутті взаємонеобхідності їхніх мешканців одне в одному.

Люди з одного регіону переважно добре розуміють, що їхній добробут та успіх залежать також і від решти країни. В Україні таке відчуття взаємопов'язаності залишається слабким.

«Ми не є залежними один від одного. Я рахую, що кожна область, кожен регіон, вони практично є самодостатніми. Всюди росте хліб, картопля, морква, буряк.»

[Захід, м.н.п.]

Більшість українців переконані, що області та регіони не пов'язані між собою: Лише молодші покоління та громадяни, які часто переселялися між регіонами, говорили про міжрегіональну взаємозалежність та особливі риси різних областей. Але й ті були доволі стереотипні: Захід – «серце» України, Схід – потужний індустріальний хаб. Багато областей, – такі як Сумська, Вінницька, Миколаївська, – просто відсутні на ментальних мапах українців.

IN → DEPENDENCE
INTER ←

Тому українці, зрозуміло, захоплені ідеєю децентралізації та локалізації капіталу і повноважень, а отже, сприймають можливість поділити владу з далеким центральним урядом як одну з найбільших переваг незалежності. Але необхідно знайти баланс між прагненням до децентралізації та цілеспрямованими спробами пояснити, наскільки різні регіони насправді залежать один від одного. Уявлення про себе як про спільність об'єднаних регіонів, що ефективно доповнюють одне одного, має стати національним досвідом. Справа в тому, що така взаємозалежність таки існує. **Пронеї лише потрібно більше говорити і на ній потрібно більше акцентувати увагу в публічному просторі, починаючи від ток шоу і розважальних програм до державних комунікацій.**

Також з'являється шанс переосмислити стосунки з людьми ТОТ та їхню роль в Україні. Війна повільно руйнує міф, що «Донбас годує Україну». Власне, тамтешні респонденти висловлювали занепокоєння, що Донбас не є незамінний і що Україна «може справитись без нього»:

«Донецк, Донбасс, он важен и нужен, но я бы не сказал, что он настолько уникален.»

[Донецьк 2]

Так відкривається простір для нової розмови про роль Донбасу в Україні – і про те, як він може долучитись до побудови спільного блага.

Брак відчуття взаємозалежності теж впливає на те, як українці бачать світові відносини. Чимало наших респондентів прирівняли незалежність країни до свободи від будь-яких міжнародних зобов'язань. Частково таке проблемне бачення походить від браку громадянської освіти, яка б пояснювала правила міжнародної співпраці та роль різних міжнародних організацій. Але можуть існувати також і глибші аспекти проблеми, які потребують додаткового дослідження.

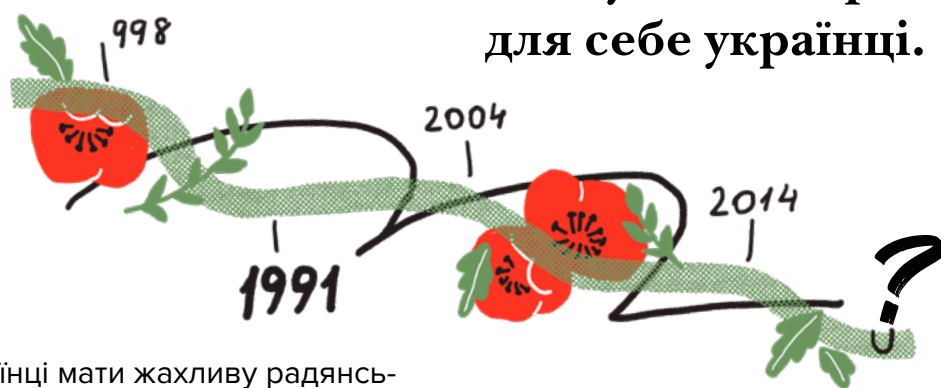
На особистому рівні більшість учасників наших фокус-груп асоціювали незалежність з фінансовою самостійністю та можливістю «робити, що заманеться». Лише декілька учасників говорили про свободу також у ключі відповідальності, – зокрема й про те, що особисті цілі мають перебувати в гармонії зі спільними потребами суспільства. Розвиток співпраці з сусідніми регіонами, медіа, що наголошують на активній залученості людей, та програми, які розповідають про роль кожного мешканця області в житті спільноти, можуть допомогти повернути такий тренд в позитивне русло. Лише коли люди зрозуміють, що їхня щоденна поведінка безпосередньо впливає на добробут всієї спільноти, вони зможуть бути відповідальним за (а відтак і впливати на) життя своєї області, країни та світу в цілому.

В синтезі: українцям потрібно краще усвідомити, наскільки вони насправді взаємозалежні як у своїй країні, так і на міжнародному рівні, але це цілком може початися з більшого усвідомлення їхньої взаємозалежності на мікрорівні.

Д ● Історія для майбутнього

Ми запитали людей про Радянський Союз. Респонденти з усієї країни, включно з Західною Україною, розповідали, що, з їхньої точки зору, такі були «позитивні речі», на сьогодні втрачені: безкоштовна медицина, добра освіта, індустріальний потенціал. Водночас практично всі (включно з людьми зі Сходу) говорили про руйнівну силу СРСР: Голодомор, Чорнобиль, Пакт Молотова-Ріббентропа – все це було згадано разом з виявами патерналістської ментальності, яка досі заважає розвитку України.

Чи хочуть українці мати жакливу радянську практику постійного порушення прав людини? Якого соціального забезпечення бажають для своїх дітей? Правда про те, що «могутня» радянська промисловість насправді була близькою до колапсу і в кожному разі непридатною до функціонування в умовах сучасного світу, повинна стати загальновідомою. Але слід також підкреслювати, що промислові галузі радянського минулого не «втрачені», а скоріше реформовані та адаптовані таким чином, щоб вони змогли обслуговувати нові ринки та задовольняти повсякденні потреби людей. Що насправді змінилося, – це те, що вищезгадані галузі вийшли за межі радянської моделі, сформованої на основі геополітичних пріоритетів, де надавалась перевага військовому прогресу над соціальним добробутом.

Про змішане ставлення до минулого можна говорити конструктивно. Потрібно висвітлювати більше негативну спадщину Радянського Союзу – справжній стан медицини та широку практику фіктивного працевлаштування.

Але будь-який аналіз радянського минулого варто робити у світлі питання про те, якого ж майбутнього прагнуть для себе українці.

Деякі українці бояться майбутнього, але більшість дивляться на нього з оптимізмом. Вони прагнуть, аби країна розвивалась таким чином, щоб, як сказав один респондент з ТОТ, «тоталітарні прояви не порушували демократичні цінності». Накреслити, куди країна рухається насправді, так само важливо, як і зрозуміти тривалий шлях, який вона пройшла. І це повинна бути дискусія національного масштабу, добре вбудована в міжнародний контекст: як саме майбутнє України пов'язане з її місцем у міжнародному співтоваристві? Це щоденна вправа задля усвідомлення своїх сильних сторін, з належним простором для іронічного визнання своїх слабкостей, які разом дозволяють українцям розбудувати сміливо плани на майбутнє.

Е. Що можуть зробити медіа?

По-перше, час визнати вкрай прикру правду. Мало хто дивиться новини. Українці втомлені від постійного тиску негативних та політичних повідомлень. Обтяжені щоденними турботами, українці шукають розраду в поп-культурі та розвагах.

На практиці – у поп-культурі по телебаченню (для старших поколінь) та в соціальних мережах (для молодших). Виявляється (сюрприз, сюрприз!), «поптеймент», або ж популярно-розважальний контент, залишається найпоширенішою платформою для спілкування з масовим глядачем. Врешті, не лише в Україні.

В наших фокус-групах люди звучали втомленими і знудженими при обговоренні політичних тем. Але вони виявляли ентузіазм, коли згадували як у 90-х дивились програми «Маски-шоу», «95 квартал», «Євробачення», «Територія А», «Караоке на майдані», «Роксолана» тощо. Одні й ті самі зірки були названі всіма респондентами: Руслана, Святослав Вакарчук, Олександр Пономарьов, Ірина Білик, і також національний герой зі Заходу на Схід – Кузьма. Однак найпривабливішою та найбільш об'єднуючою подією в історії України стало Євро-2012. Також учасники з ТОТ дивляться російські канали про здоровий спосіб життя, які здебільшого зображують стиль життя доволі

«західний». Парадоксально, це означає, що саме Росія – країна, практично відлучена від міжнародного співтовариства, – представляє західний спосіб життя на ТОТ завдяки домінуванню своїх ЗМІ. Українські ЗМІ повинні скористатися цим попитом на програми про західний спосіб життя, набуваючи конкурентної переваги та демонструючи, що саме Україна може запропонувати цей амбіційний триб життя, а також практичні можливості для його реалізації, зокрема завдяки безвізу та міжнародній інтеграції, яку безвіз представляє.

Поп-культура і в нових і в старих медіа, – це окремий простір, де Україна може заново себе самоствердити. Тому відповідальність креативних продюсерів та людей з цієї сфери – величезна.

Ми повинні повалити масивну стіну між тим, що дарує розвагу, – і тим, що виховує суспільну відповідальність. Ці два орієнтири можуть і повинні йти пліч-о-пліч. Для того,

щоб завоювати серця та думки українців, кожна програма має ставити питання про те, які ж цінності вона прагне поширювати. І тут не йдеться про «маркетинг» України, а про свідомий підхід до здорової розмови з глядачами про те, хто ми є і куди рухаємось. Потрібно зробити справжній внесок в розбудову й формування потужнішої та автентичнішої публічної сфери в громадянському ключі.

Виходячи з нашого дослідження, акцент має бути поставлений на трьох принципах: залучення, взаємозалежність та визнання.

1 Залучення:

Люди відчувають значний розрив між собою та владою. Вони також не довіряють ЗМІ, багато хто відчуває себе непочутим.

ЗМІ повинні відігравати активну роль, допомагаючи людям відчувати себе заангажованими в суспільних процесах. Це спричинить кардинальну зміну в системі рішень стосовно модальностей та мети роботи ЗМІ. Продюсери повинні використовувати соціальні дослідження, щоб розуміти занепокоєння людей. Вони мають спиратись на новітні методики «журналістики залучення» (англ. «engagement journalism») заради того, щоб контент їхніх передач більше відповідав потребам людей.⁴ Журналістика залучення означає, що ЗМІ не просто подають контент, а стають службою в інтересах суспільства. ЗМІ стають силою, завдяки якій люди можуть здійснювати зміни в суспільстві. Це включає все – починаючи від залучення людей

4 Наприклад, див. навчальні програми «Журналістика залучення» (Engagement Journalism) при [Craig Newmark Graduate School of Journalism](https://www.craignewmark.edu/) та роботу компанії [Hearken](https://www.hearken.com/).

до редакційного процесу (таким чином вони допомагають журналістам вибирати і коригувати актуальні тематики), – аж до подальшого вивчення впливу контенту задля того, щоб з перших вуст почути, як такий підхід розширює можливості залучення громадян. Це означає випробувати формати, які заохочують громадянську участь: запрошення до студії, участь в опитуваннях у соціальних мережах, відвідування цифрових засідань міських рад та публічні дискусії.

Залучення та розширення можливостей за допомогою ЗМІ повинні йти паралельно із державною стратегією, спрямованою на демократизацію процесу прийняття політичних рішень через онлайн-участь. Україні слід розглянути світовий досвід таких ініціатив, як, наприклад, онлайн-участь у місцевому бюджетуванні.⁵ Наші дослідження показують, що українці розглядають перехід влади від віддалених еліт до нижчих рівнів управління як одну з ключових переваг Незалежності. Як можна використати традиційні та соціальні медіа для посилення цього процесу?

Але такий підхід, орієнтований на залучення громад, стосується не лише політичних питань. Це дає змогу використовувати художній та розважальний контент для дослідження глибших проблем, що стосуються життя людей, – проблем, які часто залишаються неартикульованими в поп-культурі. Наприклад, дослідження «Арени» показали, що українці мають

5 Див.: «Knowledge: Participatory budgeting and the Porto Alegre Model». За посиланням: <https://bit.ly/3BbAsq> - Еплбаум, А.; Померанцев, П., «Як Загасити Сміттєвий Вогонь Демократії» (англ. How to Put Out Democracy's Dumpster Fire). The Atlantic (Квітень 2021). За посиланням: <https://bit.ly/3BbAsq>

глибоку потребу в пізнанні буремних 90-х років, а також пізніх радянських травм, – таких, скажімо, як війна в Афганістані.⁶ У найкращому випадку такий підхід, орієнтований на залучення громад, дозволяє ЗМІ досліджувати проблеми, що непокоять суспільство, допомагаючи вивести їх у площину публічного дискурсу. Поки ці проблеми знаходяться в приглушеному стані в суспільній свідомості, цей застійний резервуар занепокоєння може бути використаний пропагандистами. ЗМІ та поп-культура повинні бути «ближчими» до людей, ніж пропагандисти.

⁶ Див. «Від “воєн пам’яті” до спільного майбутнього: подолання поляризації в Україні», сс. 42, 60–1, 65. За посиланням: <https://bit.ly/3ygFlgh>

2 Взаємозалежність

Сильна держава будується на спільності цілей, на потребі громадян співпрацювати між собою задля досягнення успіху. Власне, саме цього почуття бракувало серед наших респондентів. Іронія в тому, що, звичайно, Україна глибоко взаємозалежна, – але комусь потрібно перетворити українську реальність на суму несумісних між собою історій.

Нам потрібні медіа, які будуть розповідати про те, як українські бізнеси збирають людей з різних куточків країни, як люди допомагають одне одному в часи кризи задля спільної боротьби за універсальні права, і як всі ці процеси відбуваються в українському дусі толерантності та емпатії.

Цього можна досягти частково за допомогою класичного жанру ток-шоу, де пред-

ставлені голоси з усієї країни, але й інші, більш розважальні реаліті-шоу та художні формати також можуть виявитися ефективними. Розгляньте приклад документального фільму про те, як українські робітники заводу переходять від радянських до сучасних методів виробництва, або художній фільм про те, як звичайні українці допомагають одне одному вижити, незважаючи на труднощі 1990-х. Такі шоу, зосереджені на темі спільної праці українців задля майбутнього, можуть легко викликати почуття гордості та солідарності.

3 Визнання

Люди потребують, аби їхнє життя відображалось достовірно, а також їм потрібне почуття гідності. Фокус-групи з усієї країни показали, наскільки важливе для людей міжнародне визнання України – від спортивних перемог до наукових здобутків. Медіа можуть передати глядачам відчуття, що вони причетні до спільноти, яка інтегрована у світ – і яку цей світ визнає.

Одна з подій, до якої знову і знову поверталися учасники, – Євро-2012. У людей з ТОТ ця подія викликала ностальгію за довоєнними часами. Для українців з решти країни це був символ того, як вони разом працювали та досягли успіху, який отримав міжнародне схвалення. Подія Євро-2012 також створила відчуття, що світ – по-справжньому відкритий, з дружніми гостями з усіх широт, які відвідували Донецьк та інші українські міста. Наступного року річниця Євро-2012 буде золотою нагодою для пожвавлення та підсилення цих почуттів.

Україні – 30.

Від Незалежності
до взаємозалежності

Липень 2021